

**CEMAL KURNAZ - HALİL ÇELTİK, EZBERBOZAN BİR
ESER: DİVAN ŞİİRİ ŞEKİL BİLGİSİ, H YAYINLARI,
İSTANBUL, 2010, 426 S.**

*Kaplan ÜSTÜNER**

Türk edebiyatında nazım şekli bilgisi hakkında bu güne kadar Muallim Naci, Tahir Olgun, Hikmet İlaydın, Halûk İpekten, Ömer Faruk Akün, Cem Dilçin, Halil Erdoğan Cengiz ve M. A. Yekta Saraç tarafından yapılan çalışmalar önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ancak divan neşri yapan araştırmacıların da çok iyi bildikleri gibi, divanlarda kimi zaman öyle şiirlerle karşılaşılır ki hangi nazım şekline dâhil edileceği bilinmez; nazım şekilleri konusunda bir sorunun varlığı hissedilir; ama mevcut çalışmalarda -belki de çok fazla şiir üzerinde durulamadığından- her zaman tatmin edici cevaplar alınamazdı. İşte klasik nazım şekilleri konusundaki problemler üzerinde düşünen Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik, uzun bir zamandan beri sürdürdükleri çalışmalarını kitap olarak yayımladılar.

Yaklaşık 15 yıla yakın süren bir çalışmanın ürünü olan eserin hazırlık aşamasında çok sayıda divanın tarandığı ve yüzlerce şiirin gözden geçirildiği anlaşılmaktadır. Çalışmada ilk dikkat çeken özelliklerden biri, bu şiirler üzerinde günlerce düşünülmüş ve tartışılmış olmasıdır. Konu ile ilgili uzun süre beyin fırtınalarının gerçekleştirildiği dikkat çekiyor. Eserin yayımı için uzun yıllar “demlenme” sürecinin beklenmiş olması, bilinenlerin tekrarı yerine divanlardaki şiirlerden hareketle özgün bir eser verme düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bu uzun süreçte yazarlar nazım şekilleri ile ilgili çeşitli problemleri, tek tek yahut birlikte çeşitli bilimsel çalışmalarla bilim dünyasıyla paylaşmışlardır. Bu çalışmaların künyeleri, tespit edebildiğimiz kadarıyla şöyledir:

Cemâl Kurnaz: "Şeyh Galip Divanı'nda Nazım Şekilleriyle İlgili Problemler", İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği Şeyh Galip Günleri toplantısına sunulan bildiri; *Yedi İklim*, IX/51 (Nisan 1995), s.60-62; *Şeyh Galip Kitabı*, İstanbul 1995, s.179-183.

Cemâl Kurnaz: "Cem Sultan'ın Oğuz Han Mersiyesi: Bir Kaside mi, Üç Gazel mi?", *Türk Dili*, 530 (Şubat 1996), s.315-320.

*Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı, kaplanustuner@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Cemâl Kurnaz-Halil Çeltik: "Klasik Nazım Şekillerinin Oluşumu ve Sistematiği", *Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay Armağan Kitabı*, 2005, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 487-538.

Cemâl Kurnaz-Halil Çeltik: "Fuzûlî'nin Şiirlerinde Şekil Arayışları ve Şekil Yönünden Tipik Bir Terkib-bendi", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, Sayı XXVII, (2006), s. 281-296.

Cemâl Kurnaz-Halil Çeltik: "Muaşşerden Uzun Musammatlar ve Bilinmeyen Nazım Şekillerinden Yirmilik", *Turkish Studies/International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (Prof. Dr. Atabey KILIÇ, Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem), Volume 4/2 Winter 2009, 864-899.

Halil Çeltik: "Divan Edebiyatında Yeni Nazım Şekilleri mi?", *Türk Kültürü*, 410 (Haziran 1997), 358-361.

Halil Çeltik: "Tenkitli Yayın Yöntemi Açısından Üç Şeyh Galip Divanı", *Bilig*, 2 (1996), 285-89.

Halil Çeltik: "Çift/Çapraz-Mütekerrir Mısralı Şiirler", *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan*, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, Ankara 2004, s. 229-244.

Halil Çeltik: "Gazel Merkezli Klasik Nazım Şekillerinin Öğretimi", *Millî Eğitim*, Sayı 169, (2006), s. 175-183.

Halil Çeltik: "Tenkitli Divan Neşirlerinde Nazım Şekli Problemleri", *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-1)*, (Ed. Doç. Dr. Atabey KILIÇ- Sibel ÜST), Volume 2/3 (Summer 2007), 189-199.

Divan Şiiri Şekil Bilgisi'nde, divan şiirinde kullanılan nazım şekilleri, daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak tasnif edilmiş, yeni bir yöntemle ele alınmış; özgün bir inceleme ve öğretim metodu geliştirilerek anlatılmıştır.

Kitabın giriş bölümü diyebileceğimiz kısmında, klasik nazım şekillerinin oluşumu ve sistemi ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Öncelikle nazım birimi ve nazım şekli kavramları ele alınıp bunların ne olduğu ve nasıl belirleneceği, belirlemede kullanılacak ölçülerin neler olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Nazım şekilleriyle ilgili terim ve kavramlar tek tek tanıtılmıştır. Böylece, okuyucuya kitapta kullanılan veya önerilen terimleri tanıma imkânı sağlanmıştır. Nazım şekillerinin aydınlığa kavuşması için, bazı temel bilgiler vurgulu bir şekilde verilmiştir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

“Mevzun ve mukaffa söz” diye anılan klasik şiir için “vezin” ve “kafiye” vazgeçilmez iki temel unsurdur. Vezin, mısranın uzunluğunu belirler. Kafiye, en az iki mısra üzerinde bulunabilir. Kafiye, eşit uzunluktaki mısraları ikili, üçlü, dördü... gruplar halinde kümelendirir. Kafiyeğe göre ortaya çıkıp şiir boyunca devam eden bu mısra grupları, ait oldukları manzumenin “nazım birimi”ni oluşturur. Aynı vezinde iki mısra “beyit”, üç veya daha fazla mısra ise “bent” nazım birimidir. İki mısra vezin ve kafiyeği ortaya çıkardığı gibi, iki nazım birimi de “nazım şekli”ni meydana getirir. Bir nazım şekli, en az iki nazım birimiyle ortaya çıkar. Nazım şeklini vezin değil, kafiye düzeni belirler.

Kitabın, nazım sistematığıyle ilgili görüşü çok dikkat çekicidir. Kitapta ayrıntılı olarak anlatılan nazım şekillerinin yeni ve özgün sistematik tasnifi kısaca şöyledir: Nazım şekilleri, kafiye ve nazım birimine bağlı olarak ortaya çıkar. Bu iki temel özellik dikkate alınarak nazım şekilleri, kafiyelerine göre *tek kafiyeli* ve *çok kafiyeli*; nazım birimine göre de *beyit birimli* ve *bent birimli* olarak tasnif edilmektedir. Tek kafiyeli şekillerde, nazım birimlerinin sonları ortak kafiyelidir. Çok kafiyeli şekillerin birimleri arasında ise ortak kafiye bulunmaz; birimler birbirinden bağımsız olarak kafiyelenmektedir. Tek kafiyeli ve çok kafiyeli şekiller, kendi arasında beyit ve bent birimli olmak üzere ikiye ayrılır. Nazım şekillerinin yeni tasnif biçimi, kitapta son derece tutarlı bir şekilde açıklanmaktadır.

Tek kafiyeli şiirlerde ilk birimin matla veya müfret kafiyeli olması nazım şeklinin adını değiştirir. Beyit birimiyle kurulan tek kafiyeli şiirlerin temelini “gazel” nazım şekli oluşturur. “Kaside, rubai ve tuyuk” gibi şiirler onun türevleridir. Matlasız ise “kita” olur. Bent birimlilerin matla-bent ile başlayanları, mısra sayısına göre “müselles, murabba, muhammes vb.” isimler alır. Müfret-bentle başlayanlar “terci-bent” olur. Terci-bent tek kafiyeli bir musammattır, vasıtası müzdevic veya mütekerrir bir mısra ya da beyit olabilir. Özellikle beşer mısralık tek vasıtalı bentlerle yazılanlar ise “tardiye” adıyla bilinir.

Çok kafiyeli şekillerin birimleri arasında ise ortak kafiye bulunmaz; birimler birbirinden bağımsız olarak kafiyelenir. Matla biçimindeki beyitlerle yazılanlara “mesnevi”; bentlerle yazılanlara ise “terkib-bent” denir.

Bentli nazım şekilleri “musammât” adını alır. Nazım birimlerini birbirine bağlayan bent sonlarındaki mısralara “vasıta” denir. Mısra veya beyit olabilen vasıta, aynen tekrarlanırsa mütekerrir; kafiyece tekrarlanırsa müzdevic musammâtlar ortaya çıkar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Kitapta, nazım şekilleri, gazel/kaside tipi, kıta tipi ve mesnevi tipi olmak üzere üç ana yapı etrafında düşünülür; diğer nazım şekillerinin ise, bu üç ana yapının belli bir sistem içinde genişlemesiyle oluştuğu kabul edilir. Gazel tipinin genişlemesiyle, ilk bendi matla-bent olan müselles, murabba vb. musammatlar; kıta tipinin genişlemesiyle terci-bent; mesnevi tipinin genişlemesiyle de her bendin vasıtası birbirinden bağımsız olan terki-bent şekli ortaya çıkar. Nazım şekillerinin, bu üç ana tipin belli bir sisteme göre genişlemesiyle nasıl oluştuğu, kitapta matematiksel formüllerle açıklanmış ve şekiller arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur. Kitap, kısaca anlatmaya çalıştığımız tasnif yöntemiyle önceki eserlerden çok belirgin biçimde ayrılmaktadır.

Klasik nazım şekilleri, yukarıda anlatılan üç temel (gazel, kıta, mesnevi) tip ile bunların belli oranlarda genişlemesiyle ortaya çıkan musammat şekillerin sistematik kafiye düzenleri, matematiksel formüllerle anlatılır. Edebiyat dünyasının pek alışkın olmadığı bu formüller, okuyucuya ilk bakışta yabancı gelse de aslında çok basittir. Bir nazım şekli en az iki birimden oluştuğu için formül şöyle tespit edilir: *birim + t birim (birim tekrar sayısı)*. Bu formül, kitapta harflerin sembolik anlamları ile birlikte ve örneklerle ayrıntılı bir biçimde izah edilmiştir.

Divan Şiiri Şekil Bilgisi, nazım şekillerinin tasnifi, inceleme biçimi, matematiksel bir biçimde ortaya koyduğu şekillerin oluşumu ve temel sistemini izah şekli ile çok özgün bir çalışma olarak dikkat çekmektedir.

Kitapta her nazım şekli, kendi içinde bağımsız bir bölüm olarak ele alınmış ve ayrıntılı olarak tanıtılmıştır. Nazım şekilleri tanımlanmış, örnekleri gösterilmiş, benzer şekillerle karşılaştırılmış, konuyla ilgili sorunlar tartışılmış ve sorunlara çözüm önerileri sunulmuştur. Eserde nazım şekillerinin ayrıntılı olarak ele alındığını gösterebilmek için, sadece bir nazım şeklinin (gazelin) alt başlıklarını vermekle yetiniyoruz: Gazel Şeklinin Adı; Gazelin Tanımı; Gazelin Kafiye Düzeni; Gazelin Oluşumu; Gazelin Uzunluğu; Gazelin Beyitleri -matla, makta, mahlas-hane/mahlas beyti/tahallus, redd-i matla, redd-i mısra, hüsn-i matla, hüsn-i makta, beytü'l-gazel, şah beyit-; Gazelde Bazı Özellikler; Dü-matla, Zü'l-metali, Zâtü'l-metâli Gazel; Musarra, Müselsel Gazel; Yek-âhenk, Yek-âvâz Gazel; Başlıklı Gazel; Mülemma Gazel; Müşterek Gazel; Taştirle Müşterek Gazel; Müstezad Gazel; Müzeyyel Gazel; Çift/Çapraz Redifli Gazel; Mütেকerrir Gazel; Ön Kafiye veya Ön Redifli Gazel; Muvaşşah (Akrostiş) Gazel; Noktasız Gazel; Elifsiz Gazel; Reddü'l-acûz Ale's-sadr Sanatıyla Gazel; Aks Sanatıyla Gazel; Müzik terimi Olarak

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Gazel; Gazelle Benzer Şekiller Arasındaki İlişki ve Problemler; Gazel ile Müzeyyel Gazel ve Kaside İlişkisi; Musammat gazel ile Murabba İlişkisi; Gazel ve İki Beyitli Manzumeler; Gazel ile Nazm/Nazım İlişkisi.

Kitabın, kapsamlı bir araştırma sonucunun ürünü olduğu belirgindir. Benzer çalışmalarda, örneğin musammat şekillerden biri olan testi/dokuzlama örneğine rastlanmazken, bu eserde her nazım şeklinin örneğini bulmak mümkündür. Ayrıca bu çalışmada, daha önce hiç temas edilmeyen bentleri onar mısradan uzun gazel tipi musammatlar müstakil bir bölümde incelenmiştir. Bentteki mısra sayısı onun üzerinde olup terci-bentten ayrılan ve bentteki mısra sayısına göre isimlendirilen nazım şekillerinin genel özellikleri verilmiş, kafiye düzenleri gösterilmiş, başka şekillerle karıştırılan örnekler tartışılmış ve tespit edilen örnekler kaydedilmiştir. Bu tarz şiirlerden onbirli, onikili, ondörtlü, onbeşli, onaltılı, yirmili ve yirmikili mısralık bentlerle yazılan şiirlerin örnekleri tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Nazım şekli öğretimi ve araştırmalarına yeni bir bakış açısı kazandıran kitap, nazım şekli öğretimini daha tutarlı ve sistemli bir yapıya kavuşturacak niteliktedir. *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, klasik Türk edebiyatıyla ilgilenen araştırmacılara, lisans ve lisansüstü öğrenim gören bütün öğrencilere rehber bir eser görünümündedir.

Kitapta, nazım şekilleriyle ilgili zengin bir kaynakça ortaya konmuştur. Bu özelliği ile *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, konuyla ilgili çalışma yapacaklar için vazgeçilmez bir başvuru eseri hâline gelmiştir.

Çalışmanın sonuna, okuyucuya yararlı olacak ve kullanımı kolaylaştıracak ayrıntılı bir dizin de eklenmiştir. Kitap, son derece açık, sade, anlaşılır, akıcı bir dil ve üslupla kaleme alınmıştır. Konunun anlaşılması için tekrardan kaçınılması, okuyucuyu eserin içine çekecek bir özellik olarak görünmektedir.

Klasik Türk şiirinin şekil konusunu vuzuha kavuşturma amacıyla ortaya konan bu eserin, alanın uzmanları tarafından geniş şekilde tartışılacağına inanıyorum. Kitap hakkında belirtilecek her türlü düşünce, görüş ve eleştiriler, Türk edebiyatı ile ilgili bilimsel çalışmaların gelişimi açısından da önem arz edecektir.

Edebiyat tarihine yepyeni, özgün ve ezberbozan bir çalışmayı kazandıran Prof. Dr. Cemal Kurnaz ve Dr. Halil Çeltik'e teşekkür eder, daha nice eserlerde isimlerini görmeyi dilerim.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*